

Ozsváth Judit: Versenyképes kisebbség víziója a két világháború között – Márton Áron népedvelő programja

„És szülőt és felnőtöt az iskola hatása alá kell vonnunk azért, hogy minél többen legyenek, akik műveltségük értékeit s nevelésük eredményeit az iskoláink körén kívül maradt tömegekhez is elviszik.”⁸⁶⁰

Márton Áron

Az első világháború utáni határmódosulás után nemcsak politikailag és gazdaságilag, de – érthető módon – lelkiileg is mélypontra került az erdélyi magyarság. A trianoni traumából felocsúdvá többen felismerték, hogy eldősleges feladat a nép lelki erősítése, majd az építkezés megkezdése. Ehhez viszont mindenek előtt nevelni kell, s ennek a nevelésnek azokra a kivételes gazdagságú kulturális és lelki értékekre kell alapoznia, amelyekkel az erdélyi magyarság rendelkezik.

Márton Áron volt az egyik szellemi nagyság, aki a népedvelés ügyét felvállalta, sőt, annak irányításában is meghatározó szerepet vállalt. Már kolozsvári egyetemi lelkeszi munkálkodása idején (1931-től) elkezdte ezt a munkát, és a fiatal értelmiség bevonásáról, ilyen jellegű képzéséről is gondoskodott. Lassan aztán egyre szélesedett horizontja, és a népedvelés igényes munkájához minden erdélyi értelmiségit igyekezett megszólítani. Ehhez egyik fóruma az általa is életbe hívott és közel hét éven át szerkesztett Erdélyi Iskola című oktatásügyi és népedvelő folyóirat volt. Amint ennek alcíme is jelezte, hasábjain az iskolai oktatás és nevelés mellett az iskolán kívüli népedvelés kapta a legfontosabb szerepet. A népedveléshez kapcsolódó írások a folyóirat második részében kaptak helyet. Ezt a részt püspökké szenteléséig Márton Áron szerkesztette. Népedveléssel kapcsolatos gondolatait főleg itt tette közzé, így azok az elsődlegesen pedagógusokat, lelkeszket tömörítő széles olvasótábor minden tagjához eljutottak. Előadásomban Márton Áron népedvelési elveit az Erdélyi Iskolában közölt írásai alapján összegzem.

A folyóirat indítói (a fiatal egyetemi lelkesz Márton Áron és a katolikus egyetemi ifjúság egyetemen kívüli tanulmányait felügyelő nyelvész György Lajos) jól látták, hogy a nemzeti erőt nem a létszám, hanem a minőség, a belső erő határozza meg. Az első lapszámtól kezdve hirdették, hogy fáradságot nem ismerve kell az ifjúság és a nép neveléséhez fogni, hivatás- és felelősségtudatot kell ébreszteni, megragadva a szellemi váltás kínálta lehetőségeket.

Abban az időben Erdélyben (is) elavult nevelési módszerek éltek, az újak pedig nehezen jutottak be az országba, és nem is volt aki feldolgozza őket. Az iskolához is oly szorosan kapcsolódó népedveléssel se sokan foglalkoztak. Ezért is hirdette rendszeresen az Erdélyi Iskola a nevelésügyi programokat, vázlatokat, a népközösségi életbe szervesen beépülő népiskola tervét. Márton Áron első perctől a „kiszélesített iskola”⁸⁶¹ mellett tette le voksát, hiszen jól tudta, hogy az iskolapadból kikerülő fiatal is nevelésre szorult, mivel fizikai, erkölcsi, lelki érettségét még nem érte el. Nem is beszélve azokról, akik nem vagy csak alig jutottak tanulási lehetőséghez. Márton Áron számára nemcsak a tanuló ifjúság nevelése volt fontos, hanem a szülőké is. Az iskolai nevelés „fából vaskarika”, ha azt a gyermek otthonában a család nem igazolja és folytatja tovább. Véleménye szerint az ifjúság erkölcsi züllésének is itt van a gyökere. „Panaszkodunk – újabban elég sűrűn –, hogy népünk elmaradott és rossz, hogy különösen az ifjúság elveszítette az apák tisztas erkölcsi érzékét, faji és keresztény tájékozódó

⁸⁶⁰ Márton Áron: Iskola kitárt ajtókkal. *Erdélyi Iskola*, 1935–36/1–2. sz., 1.

⁸⁶¹ Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/1–2. sz., 5–8.

képességét. Romlik s az ősök hagyományaihoz mind hűtlenebb lesz. Gyökértelenül, a vallásos talajból kiszakadva, romboló eszmék hátán a romlás lejtője felé sodródik.”⁸⁶² Ennek okaként éppen a megfelelő családi nevelés hiányát hozta fel, hiszen a háborútól súlytott nehéz időben a szülők nem végezhették (megfelelően) ezt a munkát, a harcos helyzet pedig végképp nem az értékekre mutatott rá. Márton Áron reális számol mindezzel, s egyúttal e nehéz időket megélt ifjúság védelmére is kel. „Apja kint verekedett a nagy mézszárszék valamelyik frontján. Az iskola háborús iskola volt s itthon háborús, megbomlott erkölcsök. Szülői felügyelet és rendes oktatás nélkül kezdte az öntudatos életet”⁸⁶³ – írja. De ha mindazok meglettek volna is, amiket fájó hiányként említett, szükség lett volna a további nevelésre, hiszen a jellem és a lelki alkat folyamatos formálása nélkülözhetetlen a fiataloknál.

Márton Áron tehát az Erdélyi Iskolán keresztül is útmutatást, gyakorlati tanácsokat kívánt nyújtani az Erdélyben sokfelé dolgozó, de egymásról mit sem tudó népművelőknek.

A népnevelésben következetesen alkalmazott két gyakorlati szempontot. Mivel a nép lelki világképe egyszerű, de nagyfokú igényesség jellemzi, ezért erre kell építeni. A népnevelő világos, szabatos magyar beszéddel, jó felkészültséggel kell közelítsen hozzá, a primitivizmus és nyegleség nem kaphat teret itt. A népnevelés mint alkotó szellemi munka nehéz, igényes és körültekintő gondosságot és felkészülést kíván, lelkiismeretességet az anyag megválasztásában és művészetet annak közvetítésében. Másik szempontja a népnevelő szellemi magatartására vonatkozott. Mivel a nép nyelvében, zenéjében, költészetében, díszítőművészetében, építésmódjában, közösségi életformájában, gondolkodásában, világnézetében az ősi magyar kultúra emlékeit őrzi és továbbítja, a magyar hagyományoktól idegen lelkülettel rontás nélkül nem lehet közeledni a néphez – hirdette Márton Áron. A népnevelőknek tehát erősíteni kell a gyökereket, miközben a műveltség terén haladást hirdet.

Márton Áron nem elégedett meg a pusztába kiáltó meddő szerepével, tetteket kívánt látni, gyakorlati formákat keresett. Az Erdélyi Iskola hasábjain a népnevelés gyakorlatát szolgálta minden: irodalom és történelem, földrajz és népmeseter, tudomány és művészet. Azért is értett ehhez ilyen jól, mert ő nép természetét, hajlamait és gondolatvilágát nem hosszas figyelés után ismerte meg, hanem a nép életét élte, természetét magában hordozta, hajlamai abból sarjadtak, gondolatvilága ezekre az alapokra épült.

Az ő népnevelő elveit fiatal munkatársa, Venczel József a püspökké szentelése alkalmából szerkesztett Erdélyi Iskola lapszámában közzétett írásában⁸⁶⁴ a következőképpen foglalta össze. A népnevelés célja kettős: gyarapítani az egyéni, társadalmi műveltséget, tökéletesíteni az individuumot és a társadalmi viszonyokat, hiszen – hirdette Márton Áron –, „a népnevelés az embert egyéni és társadalmi vonatkozásában akarja tökéletesebbé tenni”.⁸⁶⁵

Egyéni műveltségre mindenkinek joga van. Az értelem művelése a népnevelés feladati között is az első helyen áll, ezért hát a népet meg kell tanítani gondolkodni, hogy el tudjon igazodni az összevisszaságban. Ismereteit gyarapítani kell hivatása körében is. A tudás átadása mellett a népnevelés az akarat és kedély tökéletesítését sem hanyagolhatja el.

Mivel a társadalmi vonatkozások az ember társas természetéből következnek, s a társas lét alapsejteje a család, első helyen a családi érzés és családias gondolkodás nevelése áll. Második feladat – hirdette Márton Áron – a honismeret bővítése, mert a honismeretnek gyökérfűző ereje van. A népnevelés társadalmi irányban harmadik feladata és egyben legmélyebb értelme, hogy nemzetét nevelje azokat, akiket a közös származás, nyelv, történelmi múlt, közös műveltség és közös sors köt össze. Márton Áron jól tudta, hogy leghatékonyabb nemzetalkotó és fenntartó erő maga a kultúra: a

⁸⁶² Uo.

⁸⁶³ Uo.

⁸⁶⁴ Venczel József: Márton Áron püspök népnevelő rendszere. *Erdélyi Iskola*, 1938–39/5–6. sz., 361–371.

⁸⁶⁵ Márton Áron: Az iskolán kívüli népnevelés feladatai. *Erdélyi Tudósító*, 1935/zeptember, 310–316.

nemzet kultúrájában él. „Minden nép annyit ér, amennyi értéket magából ki tud termelni. S addig él, ameddig életét a saját erejével tudja táplálni.”⁸⁶⁶

Szerinte a népművelés feladatainak megvalósítására elsősorban az egyház hivatott. Ezt bizonyítja az egyház több évszázados praxisa is. A természetközeli életet élő embertől pedig nincs messzi a hit és a vallás, hiszen „a nép, amelyik a természetben él, és a természet erőit közvetlen közletről szemléli, lelke mélyén mindig vallásos. (...) Ha jót akarunk, ne rontsuk mi se őt. Népművelést csak az csináljon, aki maga is lelke mélyéig vallásos.”⁸⁶⁷ Másodsorban az elemi iskola az a természetes alap, melyre ráépülhet a népnevelés. Ám a templomi és az iskolai nevelés csak akkor lesz igazán hatékony, ha azt a család is támogatja. Ha végre megvalósulhat az, ami a háborús időkben nem adatott meg. Márton Áron szerint a nevelőnek, bármilyen címen és bárhol működjen is, tisztában kell lennie az erdélyi iskola sajátos hivatásával, így minden iskolának és minden nevelőnek az előírásokkal meghúzott munkakörön túl a lehető legnagyobb sugarú területet kell átfognia, hogy a helyzet és az idők által jelzett kötelességét teljesítse. A népnevelés harmadik tényezője a társadalom értelmiségi rétege, akinek kötelessége lenne megszerzett tudását a népe érdekében önzetlenül értékesíteni. „Ha nem lesz vezető rétegünk, mely az erkölcsi felelősség eleven tudatával él és tanít a nép között, s ha népünk, tudatlansága következtében, a hajszás életversenyen alul marad, ha műveltségében megfogyatkozik, ha múltjának az emlékeit nem tudja átvenni, s nem lesz számára lehetséges, hogy belső gazdagságának kibontott pompázatában rangosan, egyenlő félként jelenhessenek meg a többi népek között, a kultúrtenyészet kellős közepén bűnökbe nyomorodik, lelkileg is elbitangolódik.”⁸⁶⁸ – vallotta – Márton Áronnal együtt – György Lajos az új püspök elveit méltató írásában. Hasonlóképpen fel kell vállalnia ezeket az egyesületeknek, a gazdasági és közművelődési szervezeteknek és a sajtónak is. György Lajos az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet (EMKÉ-t) nevezi meg a különböző szervezeteknél folyó népnevelői munka összefogását és irányítását koordináló szervként, de nem odázza el a munkát, hanem hangoztatja, hogy az Erdélyi Iskola kezdettől fogva ennek a központosító szándéknak a szolgálatában állt, megfelelő közművelődési anyaggal látta el az egyesületeket, ápolta a közösségi lelkiületet.

A Templom és iskola című írásában Márton Áron Erdély figyelmét a kereszténységben és az európai kultúra tekintetében nagyobb jártassággal és mélyebb kereszténységgel rendelkező Nyugatra, Dánia példájára, a népművelés hazájára tereli, ahol a világon elsőként honosították meg a népművelést a társadalom és a nemzet kulturális életében. Dánia értette meg először, hogy azok az erkölcsi és tárgyi ismeretek, amelyeket egy gyermek az elemi iskola elvégzéséig megtanul, nem elegendők ahhoz, hogy felnőttként – éljen bár a legegyszerűbb életkörülmények között is – akár egyéni, akár társadalmi feladatokban bővelkedő útjain a családját vagy a társadalmat megfelelőképpen szolgálni tudja. „A nevelés felmérhetetlenül nagy horderejű ügye megérdemelné, hogy a külföldi példával – mutatis mutandi – kísérletet tegyünk. (...) Az anyagiaknak igen szűkén vagyunk, de azt hisszük, egy jól átgondolt terv megvalósítható volna és megérné az áldozatot.”⁸⁶⁹

Annak idején, a Norvégiától való elszakadás után, Dánia is szegényen és műveletlenül, minden kísértő bűnnek kiszolgáltatva állt. Az új helyzetben az értelmiségi réteg is idegenül, hideg közönnyel szemlélte a pusztulást. Helyzetük sokban hasonlított a korabeli erdélyi állapotokhoz. A dániai népművelés eszméje *Nicolai Frederik Severin Grundtvigtól (1783-1872)*, a nagy dán püspöktől származik, aki haladó művelődéspolitikai munkásságával nemcsak a skandináv államok mai magas színvonalú (nép)műveltségének, gazdasági és szociális jólétének alapját vetette meg, hanem az egész világ haladó nemzeteinek népművelési törekvéseit megtermékenyítette s új utakra terelte.

Grundtvig püspököt Dánia ellanyhult és válságba került nemzeti életének felismerése vezette a népfőiskola megalapításának gondolatához. Az értelmiség szégyellte a dán nyelv

⁸⁶⁶ Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/1–2. sz., 8.

⁸⁶⁷ Uo.

⁸⁶⁸ György Lajos: Márton Áron – Erdély nevelő püspöke. *Erdélyi Iskola*, 1938–39/5–6. sz., 289.

⁸⁶⁹ Márton Áron: A tanító munkája és kenyeré. *Erdélyi Iskola*, 1936–37/5–6. sz., 293–294.

„pallérozatlanságát”, ezért németül beszélt. A dán középiskola nem terelte a műveltebb középosztály figyelmét a dán nemzet sorsdöntő problémáira, s az a műveltség, amelyet oktatott, nem a dán nemzeti szellemből fakadt, nem a dán nép kultúrájából táplálkozott. Grundtvig látta, hogy a dán nemzetnek olyan új művelődési eszményre van szüksége, amely visszhangra talál minden dán lélekben, s amely testvéri közösségbe fűzi a széles néprétegeket a felettük álló társadalmi osztályokkal. Grundtvig elsősorban a dán nyelv tiszteletét és szeretetét oltotta bele honfitársaiba. A dán irodalomból és a néphagyományokból kihámozta a sajátos nemzeti eszményt, elképzelte az „ideális dán embert”. Megcsillantotta honfitársa előtt a dán néplélek szépségeit, erényeit, jó és rossz hajlamait, amelyek egy-egy író, tudós, kutató vagy felfedező életében koncentrációdtak. Missziót vállalt, melynek során tanította, lelkesítette a népet. „Tanított nekik irodalmat. A dán irodalom művein át eléjük varázsolta a dán ember eszményi alakját, megmutatta a néplélek halálrejtő nagy bűneit és életet hordozó erényeit; feltárta a nyelv szépségeit, összefogó erejét. Tanított történelmet. (...) A múlt eseményeiben, tanulságaiban meglátták a társadalmi rétegek, hogy összetartoznak, a tanult ember felismerte a tanulatlanban vér szerinti testvérét, akivel együtt a jövőért kell dolgoznia, ha élni akar. Tanított földrajzot. A szülőföld és a honismeret megszerette a hazai rögöt. Nevelte a népet. A keresztény erkölcsök és az Istenben való hit felszításával megvilágosította a sötét jelent, belenyúlt a lelkekbe s a boldogabb, szebb élet megteremtésére képes és alkalmas új erőket vert fel.”⁸⁷⁰ Grundtvig a 18. évben felüli dánok iskolájává tette meg a népfőiskolát, amely nem adott semmiféle diplomát, de sokkal magasabb célokat tűzött eléje: az általános emberi és nemzeti kultúra megalapozását, hogy a népfőiskolából az eke szarvához, a műhelybe vagy a családi életbe visszatérő emberek azon a helyen s abban a munkakörben, ahová a sors őket küldte, emberibb életet éljenek a nemzeti közösség javára és szolgálatában. Amikor a dánok a népfőiskola kapuján kiléptek, megpillantották a maguk és nemzetük nyomorát. A tetteire feljárt lelkek nem tétlenkedhettek ezentúl, hanem elhatározták, hogy életük sarokpontja a tisztesség, a becsület és a hit lesz, mellette pedig az összefogás a haladásra, egy szebb és boldogabb jövő kiépítése érdekében. Megtanultak helyesen és szakszerűen gazdálkodni, a terményeket szövetkezve értékesíteni, a közügyekben önzetlen szolgálatot vállalni. A föld termőerejét megsokszorozták, a hozadékból fájlatokat szereztek be, villanytelepeket létesítettek, utakat építettek, falvaikat vízvezetékekkel látták el, berendezkedtek a földterületek gépi megmunkálására. A tiszta eszméket hirdető főiskolára pedig gyakran visszatértek. Így lett Dánia a világ egyik leggazdagabb, legrendezettebb és legműveltebb állama.⁸⁷¹

Ugyanezeket szerette volna szorgalmazni Márton Áron is Erdélyben, az egységes népi gondolkodás, az egy cél felé irányuló népakarat kialakulását tartva szem előtt. Bátor apostolokat kért, akik – Grundtvighoz hasonlóan – fáradtságot nem ismerve tanítják az elkeseredett, önmagára találni nem tudó erdélyi népet.

Ismét csak külföldi modellekre hivatkozott, amikor a tanítók, tanárok továbbfejlesztését, előléptetését szorgalmazta. Jól látta a pedagógusok kiszolgáltatott, anyagilag sem kielégített helyzetét, s félt, hogy ez előbb-utóbb a hivatástudat elvesztéséhez vezet. „...sok helyen csak fél kézzel foghatja meg a hivatásával járó munkát, mert gazdagság, mellékfoglalkozás, apró üzletelések után kell néznie, hogy a szűkös kenyeret kipótolja. Ami természetesen a tekintély rovására is megy, a vezető szerepet, a nép bizalmát és megbecsülését eljátszotta, mihelyt önmagának él.”⁸⁷² Többletmunkát kért, viszont ennek jutalmazására is javaslatot tett. Fő- vagy mesteretanító címet és több fizetést javasolt az évente sorra kerülő képességfelmérő vizsgákon jól teljesítő, a közért is munkálkodó pedagógusoknak. A fizetésemelést is fontosnak tartotta, hiszen az „természetesen kemény sarkantyú, állandóan reszeli a tanító lelki bordáit”.⁸⁷³ Ilyen módon – fejtegette ugyanott – valószínűbb, hogy „egész lélekkel belefekszik a munkába, bárhol legyen is,

⁸⁷⁰ Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/1–2. sz., 5.

⁸⁷¹ Novágh Gyula: A népművelés hazája. *Erdélyi Iskola*, 1933–34/5–6. sz., 246.

⁸⁷² Márton Áron: A tanító munkája és kenyere. *Erdélyi Iskola*, 1936–37/5–6. sz., 294.

⁸⁷³ Uo.

mert tudja, hogy a sártenger közepén vagy egy istenhátamögötti faluban sincs eltemetve, főhatósága a szemét rajta tartja s ha hivatását jól tölti be, megkapja jutalmát.” Őszintén hitt benne, hogy „egyetlen tanítói élet elég ahhoz, hogy átformálja a falu lelkét.”

Márton Áron tehát biztos alapokra helyezett, a jól bevált példákban is táplálkozó, ám az erdélyi sajátosságokat szem előtt tartó, az igazi felemelkedést szolgáló, tervszerűen átgondolt népművelést hirdetett az Erdélyi Iskola hasábjain. Az elvek mellé a heti rendszerességgel tartott népművelői előadások tartásához szükséges háttéranyagot is társított. Ilyen módon valóban hatékony segítséget nyújtott az erdélyi magyar népművelési munkához.